

KS. STANISŁAW KOWALCZYK

PROBLEMATYKA PRAWDY A ZAGADNIENIE ISTNIENIA BOGA

Człowiek jest jedyną istotą w poznanym dotąd kosmosie, która poszukuje prawdy: odczuwa jej potrzebę, wykrywa w trudzie długotrwałych poszukiwań, żyje nią. Psychiczny fenomen tęsknoty za wiedzą i prawdą, jako element realnego bytu ludzkiego, u wielu myślicieli stanowi argument za istnieniem Boga¹. Argument ten nosi różne nazwy: z istnienia „prawd wiekuistych”, z praw myślenia, z poszukiwania prawdy, z analizy aktu naukowego. Najczęściej jest używana nazwa „argument ideologiczny”. Nazwa ta nie jest zbyt trafna, gdyż sugeruje — błędnie — istotną zależność od argumentu ontologicznego.

1. AUGUSTYŃSKIE UJĘCIE ARGUMENTU

Argument z prawdy wyrósł w kręgu myśli platońskiej i neoplatonickiej, jego źródła należy szukać w dialogach Platona oraz *Enneadach* Plotyna. Na nich w dużej mierze opierał się św. Augustyn, formułując w dialogu *De libero arbitrio* dowód z prawd wiekuistych; stwierdza tam: a) realność ludzkiej myśli, b) dominującą rolę myśli dzięki jej naturze i funkcjom poznawczym, c) transcendencję prawdy względem ludzkiego intelektu, d) istnienie Prawdy Najwyższej — Boga². Argument ten jest omawiany również w szeregu innych pism³. Posiada on charakter racjonalny, często bowiem odwołuje się do zasad metafizycznych⁴. Augustyński argument z wiekuistości prawdy był przedmiotem żywych dyskusji,

¹ Por. B. M. Bonansea. *The Ideological Argument for God's Existence*. „Studies in Philosophy and the History of Philosophy” R. 1:1961 s. 1-34.

² Św. Augustyn. *De libero arbitrio* (dalej cyt. *Lib. arb.*) II, 3, 7 — II, 15, 39 PL 32, 1243-1262.

³ Tenże, *De vera rel.* 30-32; *C. Academ.* 3, 11, 25; *Soliloquia* 1, 6, 12; *Confes.* 7, 10, 16; 7, 17, 23; 10, 25, 36.

⁴ Por. dalszy tok argumentu; S. Kowalczyk. *L'argument idéologique de la vérité de saint Augustin*. „Giornale di Metafisica”. R. 23:1968 nr 6 s. 586-599.

posiada on interpretację wieloraką: ontologiczną⁵, fenomenologiczną⁶, tomistyczną⁷, platońską⁸ oraz umiarkowanie realistyczną⁹. Do ostatniego nurtu nawiązuje rozprawa.

Augustyn we wstępie swych analiz stwierdza oczywistość trzech faktów składających się na ludzką osobowość: istnienia, życia i myślenia. Minerale istnieją, rośliny żyją, zwierzęta czują, człowiek myśli. Sposób uzasadniania ludzkiego istnienia może budzić wątpliwości, mimo to postawa starochrześcijańskiego myśliciela jest teoriopoznawczo realistyczna¹⁰. Argument wychodzi z realnego istnienia człowieka, lecz istotną bazę rozważań stanowi duchowy świat ludzkiej psychiki. W *Wyznaniach* czytamy: „Gdzie bowiem znalazłem prawdę, tam znalazłem Boga mego, samą prawdę, której nie zapomniałem, odkąd ją poznałem. Przeto odkąd Cię poznałem, pozostajesz w pamięci mojej i tam Cię znajduję, gdy Cię wspominam”¹¹. Bóg znajduje się więc w człowieku: jego pamięci, intelekcie, poszukiwaniu prawdy absolutnej.

Augustyn wyróżnia u człowieka dwa poziomy poznawcze: zmysłowy i umysłowy, w poznaniu zaś zmysłowym dostrzega zmysły zewnętrzne i wewnętrzne¹². Każdy zmysł posiada swój przedmiot, który dostrzega, ale nie tworzy. Organy poznawczo-zmysłowe człowieka nie tworzą np. barw czy dźwięków, lecz odkrywają je w zewnętrznym świecie obiektywnych bytów. Ten sam obraz ogląda wielu ludzi, piosenkarza zaś podziwia tłum słuchaczy. Poznanie zmysłowe odgrywa istotną rolę w życiu człowieka, ale różni go od reszty świata posiadanie umysłu. Rola intelektu polega na: a) przekształcaniu fragmentarycznych wrażeń i wyobrażeń w ogólne pojęcia, b) definiowaniu rzeczy i wskazywaniu na ich istotę,

⁵ N. Malebranche. *De la recherche de la Vérité*. Paris 1962. T. I s. 441, 449.

⁶ J. Hessen. *Augustins Metaphysik der Erkenntnis*. Bonn 1931.

⁷ Ch. Boyer. *La preuve de Dieu augustinienne*. „Archives de philosophie”. R. 8:1930 s. 357-393; I. Bocheński. *De cognitione existentiae Dei per viam causalitatis relate ad fidem catholicam*. Poznań 1936 s. 137-144.

⁸ B. Kälin. *S. Augustin und die Erkenntnis der Existenz Gottes*. „Divus Thomas F.” R. 50:1936 s. 331-352.

⁹ J. Geysler. *Augustin und die phänomenologische Religionsphilosophie der Gegenwart*. Münster 1923 s. 39-76; F. Cayré. *Dieu présent dans la vie de l'esprit*. Paris 1951 s. 148-172; W. Suszyński. *Problem istnienia Boga u św. Augustyna*. W: *Św. Augustyn*. Poznań 1930 s. 238-295. Bardziej krytyczne stanowisko względem ideologicznego dowodu zajął J. Pastuszka (*Augustyński dowód istnienia Boga*. „Przegląd Teologiczny” R. 30:1930 s. 389-406).

¹⁰ F. Cayré. *Le réalisme de Saint Augustin en philosophie*. W: *S. Agostino e le grandi correnti della filosofia contemporanea*. Atti del Congresso Italiano di Filosofia Agostiniana. Roma 1954 s. 354-363.

¹¹ *Confes.* 10, 24, 35 PL 32, 794-795. Tłum. J. Czuj. Kraków 1949 s. 283.

¹² *Lib. arb.* 2, 5, 11-12 PL 32, 1246-1247.

c) korygowaniu poprzez refleksję pomyłek. Człowiek, jako byt żyjący i czujący, jest elementem materialnego świata. Natomiast jako byt myślący wyłamuje się z zawężonych granic przestrzenno-czasowych, stając przed i ponad światem.

Człowiek, dzięki zdolności myślenia abstrakcyjnego i krytycznego, jest najdoskonalszą istotą kosmosu. Istnieje jednak coś, co jest wyższe i transcendentne względem ludzkiego umysłu: p r a w d a. Wypowiedzi Biskupa Hippony pozwalają rozróżnić prawdę ontyczną i epistemologiczną. W *Soliloquiach* znajduje się opis prawdy bytowej: „Verum mihi videtur esse id quod est”¹³. Prawdziwe jest to, co jest realne, prawda jest tożsama z bytem. Traktat *De vera religione* omawia prawdę ludzkiego poznania, czytamy tam: „Ten, dla kogo przynajmniej to jest jasne, że błąd polega na przypuszczeniu iż jest coś, czego nie ma, ten zrozumie, że prawdą będzie to, co ukazuje to, co jest”¹⁴. W tym wypadku prawda oznacza sąd orzekający, zgodność lub niezgodność aktów poznawczych z obiektywną treścią przedmiotu; jest to prawda ujęta epistemologicznie. J. Geysler, Ch. Boyer i F. Cayré dostrzegli w pismach Augustyna dwa typy prawdy: bytową i teoriopoznawczą¹⁵. Nikt jednak nie wykorzystał tego rozróżnienia w celu prawidłowej eksplikacji argumentu ideologicznego. Chodzi w nim niewątpliwie o prawdę epistemologiczną, gdyż na wstępie znajdujemy szczegółową analizę struktury ludzkiego poznania.

Podstawą dowodu nie może być jakakolwiek prawda gnozeologiczna, lecz tylko tzw. prawdy wiekuiste, stanowiące rodzaj sądów analitycznych. U Tomasza z Akwinu odpowiadają im „principia per se nota”¹⁶. Tego typu „prawdy niezmiennie” odgrywają dużą rolę w życiu codziennym i nauce. Do nich należą: aksjomaty matematyki, prawa logiczne, nakazy moralne, niektóre reguły estetyki. Dialog o wolnej woli odwołuje się do elementarnej prawdy matematycznej związanej z systemem dziesiętnym: $7 + 3 = 10$. Stałość praw rządzących światem liczb pozwala wnioskować, iż „prawda zawarta w stosunkach liczbowych nie należy do dziedziny poznania zmysłowego, pozostaje niezmienna i nieskazitelna, oglądanie jej przysługuje wszystkim ludziom, którzy rozumują”¹⁷. Również etyka posiada „prawdy wiekuiste”, są to najogólniejsze normy moralne typu: dobro duchowe jest wyższe od materialnego, uczciwość na-

¹³ *Solil.* 2, 5, 8 PL 32, 889.

¹⁴ *De vera rel.* 36, 66 PL 34, 151.

¹⁵ Ch. Boyer. *L'idée de vérité dans la philosophie de Saint Augustin*. Paris 1920 s. 2 nn; Cayré: *Dieu présent* s. 132 nn.

¹⁶ Por. R. Garrigou-Lagrange. *Dieu, Son existence et sa nature*. Paris 1923 s. 299-300; M. A. Krąpiec. *Realizm ludzkiego poznania*. Poznań 1959 s. 193-198.

¹⁷ *Lib. arb.* 2, 8, 24 PL 32, 1253. Tłum. A. Trombala (*Dialogi Filozoficzne*. Warszawa 1953. T. III s. 135).

leży bardziej cenić aniżeli materialne wartości, sprawiedliwość obowiązuje każdego człowieka. Zasady etyczne są wyrazem mądrości, nakazującej szukać szczęścia w poszukiwaniu prawdy i realizowaniu dobra¹⁸. Nawet sfera estetyki posiada niezmiennie prawdy, np. piękno jest efektem jedności i proporcji¹⁹.

Analiza prawdy pozwala dostrzec jej istotne właściwości: uniwersalność, niezmiennność, niezależność od poznania zmysłowego. Prawda, przedmiot umysłowego poznania człowieka, jest uniwersalna ze swej natury. Już przedmiot poznania zmysłowego jest w jakimś stopniu powszechny. W świecie materialnym istnieją jednak ograniczenia przestrzenno-czasowe, nie ma ich natomiast w odniesieniu do intelektualnego poznania prawdy. „Od piękna prawdy i mądrości nie wyklucza nowo przybyłych tłum cisnących się słuchaczy, [...] każdemu do niego blisko, dla każdego jest wieczne”²⁰. Prawda jest niezależna od epoki historycznej, kraju, pochodzenia myśliciela. Nie ma prawdy „mojej czy twojej”, lecz „cała ona jest wspólna równocześnie dla wszystkich ludzi”²¹. Inną właściwością prawdy jest jej niezmiennność. To, co jest prawdziwe, jest zawsze prawdziwe. Podstawowe prawa ludzkiej myśli (zasady logiczne) i prawa ludzkiego postępowania (normy etyczne) są konieczne, trwałe i bezwarunkowe²².

Wiele kontrowersji budził aprioryzm prawdy św. Augustyna. Niektórzy aprioryzm ten łączą z teorią natywizmu²³. Terminologia referowanego myśliciela niejednokrotnie zdaje się usprawiedliwiać tezę o istnieniu pojęć wrodzonych u człowieka. W *De libero arbitrio* czytamy: „Pojęcia liczbowe zostały wryte w naszym umyśle”²⁴. „Zanim doświadczyliśmy szczęścia, mieliśmy utrwalone w świadomości jego pojęcie”²⁵. W *De Trinitate* odnajdujemy porównanie praw etycznych do obrazu wrytego w wosku przez sygnet²⁶. Jak rozumieć powyższe wyrażenia? C. Boyer, R. Jolivet i E. Portalié sądzili, że Biskup Hippony na płaszczyźnie epistemologicznej uznawał potrzebę abstrakcji²⁷. Trudno przyjąć taką opinię, ponieważ augustyńska epistemologia łączy się z antro-

¹⁸ *Lib. arb.* 2, 9, 25-27 PL 32, 1254.

¹⁹ *De vera rel.* 30, 55 PL 34, 147.

²⁰ *Lib. arb.* 2, 14, 38 PL 32, 1261.

²¹ Tamże 2; 14, 37 PL 32, 1261.

²² Tamże 2, 8, 24 PL 32, 1253.

²³ Hessen. *Augustins Metaphysik* s. 140-143.

²⁴ *Lib. arb.* 2, 8, 21 PL 32, 1251.

²⁵ Tamże 2, 9, 26 PL 32, 1254.

²⁶ *De Trin.* 14, 15, 21 PL 42, 1052.

²⁷ Ch. Boyer. *Essais sur la doctrine de Saint Augustin*. Paris 1932 s. 180 nn.; R. Jolivet. *Dieu, soleil des esprits*. Paris 1934 s. 35-41; E. Portalié. *Saint Augustin*. W: *Dictionnaire de la Théologie Catholique*. Paris 1931. T. I, p. 2, 2336.

pologią wykluczającą możliwość abstrakcji w rozumieniu tomistycznym²⁸. Ciało, jako niższy element człowieka, posiadało charakter pasywny w procesie poznawczym. Z tego względu wrażenia nie mogą aktywnie wpływać na powstanie pojęć, tworzonych przez duchową władzę umysłu.

Brak teorii abstrakcji nie jest równoznaczny z akceptacją natywizmu, przynajmniej w kartezjańskim rozumieniu tej teorii²⁹. Augustyn, tworząc podstawowe pojęcia filozoficzne (prawdy, dobra, mądrości), jak również formułując zasady logiczne i etyczne, prawdopodobnie przyjmował umiarkowany aprioryzm. Cayré zwraca uwagę, iż Biskupa Hippony interesował głównie świat nadzmysłowy, dlatego nie odczuwał potrzeby tworzenia teorii abstrakcji. Jego aprioryzm można tłumaczyć jako rodzaj umysłowej intuicji, której ustawicznie towarzyszy oświecenie Boże³⁰. Sciacca i Körner widzą u św. Augustyna interioryzm prawdy, bazujący na poznaniu refleksyjnym, autorefleksji, introspekcji itd. Tego typu epistemologia wyraża się skrótowo słowami: „Nie wychodź na świat, powróć do samego siebie: we wnętrzu człowieka mieszka prawda”³¹. Wypowiedź odróżnia świat wewnętrzny i zewnętrzny. Poznanie świata zewnętrznego dokonuje się przez percepcję zmysłową, natomiast świata wewnętrznego — Boga i duszy — poprzez intuicję i refleksyjne skupienie. Prawda o Bogu i człowieku jest odkrywana wewnątrz duszy ludzkiej, a nie znajduwana w empirycznym doświadczeniu. Mimo to prawdy logiczne, etyczne i filozoficzne nie stanowią form apriorycznych w rozumieniu Kanta. Tajemnicza obecność prawdy w ludzkim umyśle nie utożsamia się z subiektywizmem czy aprioryzmem, ponieważ interioryzm prawdy koegzystuje z jej transcendencją.

Dalszy etap rozważań św. Augustyna zawiera komparację natury prawdy i natury umysłu ludzkiego. Dostrzega trzy możliwości: prawda może być niższa od umysłu, równa jemu lub wyższa od niego. Prawda nie jest ontycznie niższa od ludzkiej myśli zarówno w aspekcie jednostkowym, jak społecznym. Nie jest ona wytworem jednego człowieka, gdyż stanowi wspólną własność wszystkich ludzi³². Nie jest również dowolnym tworem społeczności, Augustyn uzasadnia to krótko:

²⁸ „Sentire non est corporis, sed animae per corpus”. *Gen. ad litt.* 2, 5, 7 PL 34, 282; Ch. Couturier. *La structure métaphysique de l'homme d'après Saint Augustin*. W: *Augustinus Magister*. Paris 1954. T. I s. 543-550.

²⁹ R. Descartes. *Medytacje o pierwszej filozofii*. Tłum. M. i K. Ajdukiewiczowie. Warszawa 1958. T. I s. 67.

³⁰ F. Cayré. *Initiation à la philosophie de Saint Augustin*. Paris 1954 s. 234-235.

³¹ *De vera rel.* 39, 72 PL 34, 154. F. Körner. *Abstraktion oder Illumination?* „Recherches Augustiniennes”. R. 2:1962 s. 88-109.

³² *Lib. arb.* 2, 9, 25 — 2, 10, 29 PL 32, 1254-1257.

„Gdyby była niższa, nie byłaby prawidłem, lecz przedmiotem naszych sądów, tak jak ciała fizyczne”³³. Umysł ludzki nie jest ani normą, ani autorem prawdy. Musi się podporządkować dojrzanym prawdom, nie tworzy ich, lecz wykrywa. Zasada „eum qui iudicat eo de quo iudicat esse meliorem” pozwala wnioskować, że „prawdy wiekuiste” są transcendentne względem ludzkiej myśli.

Prawda nie stoi również na tej samej ontycznie płaszczyźnie co intelekt człowieka. Poszczególni ludzie różnią się między sobą stopniem inteligencji, przedmiotem zainteresowań, pilnością, umiłowaniem prawdy itd. Umysł ludzki jest przygodny i zmienny, natomiast prawda jest konieczna i uniwersalna. Fakt kontrastu zachodzący pomiędzy umysłem a prawdą domaga się transcendentnych wyjaśnień. Źródłem i podstawą prawdy, dojrzanej przez człowieka, lecz transcendentnej względem jego umysłu, jest odwieczna Prawda osobowa — Bóg. Trwałości i normatywności prawdy nie tłumaczy adekwatnie struktura ludzkiego bytu, dlatego należy odwołać się do Absolutu. Epistemologicznie rozumiana prawda wymaga przejścia na płaszczyznę ontologiczną i przyjęcia realnej Prawdy osobowej, ontycznie transcendentnej względem natury ludzkiej.

Krytycy argumentu ideologicznego czynią zarzut, iż hipostazuje on prawdę oraz zakłada platoński realizm pojęciowy³⁴. Niektóre wypowiedzi Augustyna zdają się potwierdzać zarzut, głosił on bowiem: „Czyż prawda jest niczym dlatego, że nie rozciąga się w przestrzeni?”³⁵ Prawda „trwa nawet wówczas, gdy giną rzeczy prawdziwe”³⁶. „Prawda będzie zatem istniała, choćby nawet świat zaginął”³⁷. Cytowane wypowiedzi należy interpretować w bliższym i dalszym kontekście. Słusznie pisał E. Gilson, że „u Augustyna nie można odróżnić zagadnienia istnienia Boga od zagadnienia poznania”³⁸. Nie prawda ontyczna, lecz epistemologiczna jest podstawą argumentu. Biskup Hippony mówiąc o wiekuistości i niezmienności prawdy pozostawał ciągle na terenie gnozeologii. Wiadomo także, iż platoński realizm pojęciowy został przez niego przekształcony w teorię egzemplaryzmu, w myśl której idee bytów jednostkowych istniały odwiecznie w umyśle Bożym. Istotnym nerwem augustyńskiego argumentu jest stwier-

³³ Tamże 2, 12, 34 PL 32, 1259.

³⁴ F. Van Steenberghe. *Le problème philosophique de l'existence de Dieu*. „Revue Néoscholastique de Louvain”. R. 45:1947 s. 159.

³⁵ *Confes.* 7, 10, 16 PL 32, 742.

³⁶ *Solil.* 1, 15, 27 PL 32, 883.

³⁷ Tamże 2, 2, 2 PL 32, 886.

³⁸ *Wprowadzenie do nauki św. Augustyna*. Tłum. Z. Jakimiak. Warszawa 1953 s. 18. Por. tamże, s. 20.

dzenie, iż prawdy zdroworoządkowe, prawa logiczne i etyczne posiadają charakter normatywny. Charakterystyczne są słowa samego Augustyna:

Skoro [...] zasada wszelkich umiejętności w ogóle jest niezmienna, myśl ludzka natomiast, której dane jest dostrzec tę zasadę, może ulegać zmianom na skutek błędów, jest zupełnie jasne, że zasada, którą nazywamy prawdą, jest wyższa ponad myśl naszą³⁹.

Niezmiennie zasady nie mogą być dziełem zmiennego i przygodnego ludzkiego umysłu. Prawda konieczna jest zrozumiała jedynie w relacji do umysłu o tej samej naturze. Powszechność i trwałość prawdy są zrozumiałe w pełni dopiero wówczas, gdy uznamy istnienie odwiecznego absolutnego Umysłu⁴⁰.

2. TOMISTYCZNA FORMA ARGUMENTU

Pytanie — czy św. Tomasz z Akwinu istnienie Boga wykazywał w oparciu o problematykę prawdy? — jest przedmiotem wielu prac⁴¹. Jest faktem, że rozróżniał prawdę ujętą ontycznie i epistemologicznie. Wydaje się, iż oba typy prawdy wyjaśniał w relacji do Boga jako dawcy istnienia i prazródła każdej prawdy absolutnej.

Argument ideologiczny bazuje na prawdzie gnozeologicznej, w wyniku czego powstaje trudność: czy można mówić o wiekuistości i niezmienności prawdy bez odwołania się do umysłu Bożego? Tomasz świadomy problemu pisał: „Rzeczy są nazwane prawdziwymi od prawdy intelektu, zatem gdyby nie było żadnego umysłu wiekuistego, nie byłoby wiekuistej prawdy”⁴². Prawdy matematyczne, metafizyczne, logiczne i etyczne są stabilne oraz konieczne.

Konieczność oznacza pewien sposób istnienia prawdy. Prawda zaś znajduje się w umyśle. Zatem i to, co prawdziwe i konieczne, dlatego jest wieczne, że jest w Umyśle wiecznym, a takim jest tylko umysł Boży. Nie wynika stąd więc, że poza Bogiem istnieje coś wiecznego⁴³.

Charakter wypowiedzianych sądów zależy od natury intelektu, a ten z kolei jest pochodny względem bytowości, w której się znajduje. Skoro

³⁹ *De vera rel.* 30, 56 PL 34, 145.

⁴⁰ Zob. M. F. Sciaccia. *L'Existence de Dieu.* Paris 1951 s. 106-109.

⁴¹ J. D. Robert. *Approche contemporaine d'une affirmation de Dieu.* Bruges 1962 s. 215-221; L. Fontana. *Filosofia della verita. Conoscenza della verita e riflessione secondo San Tommaso e i tomisti.* Torino 1966.

⁴² Św. Tomasz z Akwinu, I, q. 16, a. 7, c.

⁴³ I, q. 10, a. 3, ad 3.

więc tylko Bóg jest wieczny, to w Jego tylko umyśle istnieje w sensie właściwym odwieczna prawda⁴⁴. Podobna sytuacja zachodzi z niezmiennością prawdy: tylko prawda Bózego umysłu jest trwała, człowiek natomiast jest omylny i chwiejny w swym poszukiwaniu prawdy⁴⁵. Referowane wypowiedzi zdają się przekreślać możliwość sformułowania argumentu ideologicznego, przynajmniej w oparciu o metafizykę Tomasza z Akwinu. Tak sądzą m. in.: P. Descoqs, D. Borkowski, F. Van Steenberghe i P. Cuervo⁴⁶. Ich zdaniem gnozeologia Tomaszowa, związana z teorią abstrakcji, wyklucza odwoływanie się do „wiekuistości” prawdy przy uzasadnianiu istnienia Boga.

Średniowieczny myśliciel niewątpliwie nie sformułował odrębnego argumentu teodycealnego, wychodzącego z problemu prawdy. W jego pismach znajdujemy jednak wypowiedzi, które zdają się dawać podstawy metafizyczne pod taki argument. W *Sumie teologicznej* czytamy:

Ponad duszą ludzką trzeba postawić jakiś wyższy Umysł, od którego dusza bierze siłę poznawczą. Zawsze bowiem to, co uczestniczy w czymś, co ulega zmianie i co jest niedoskonałe, wymaga czegoś przed sobą, co jest niezmiennie i doskonałe. Dusza zaś ludzka zwie się rozumną dlatego, że uczestniczy w sile poznawczej. Znakem zaś tego jest, że nie cała poznaje umysłowo, tylko częścią siebie. Dochodzi też do poznania prawdy dzięki rozumowaniu. Ma też pojmowanie niedoskonałe, gdyż nie wszystko pojmuje i w swym pojmowaniu przechodzi z możności do czynu. Trzeba więc założyć jakiś wyższy Rozum, który by wspomagał duszę w jej pojmowaniu⁴⁷.

Interesująca jest również inna wypowiedź:

Należy zauważyć, że wieczność prawdy może mieć podwójne znaczenie: jedno dotyczy tego, co się pojmuje, drugie tego, czym się pojmuje. I jeżeli wieczność prawdy dotyczy tego, co się pojmuje, wynika z tego wieczność rzeczy, którą się pojmuje, nie wieczność pojmującego. Jeżeli zaś prawda pojęta jako wieczna co do tego, czym się ją pojmuje, wynikałaby z tego wieczność pojmującej duszy. W ten sposób zaś prawda nie jest wieczna, lecz w sposób pierwszy. Z tego bowiem, co wyłożono, jasne jest, że obrazy poznawcze, za pomocą których dusza poznaje prawdę, od nowa nam przychodzą z wyobrażeń dzięki umysłowi czynnemu. Zatem nie można stąd wnioskować, że dusza jest wieczna, lecz że prawdy pojęte mają podstawę w czymś wiecznym. A podstawą tą jest sama Pierwsza Prawda, jako przyczyna powszechna, zawierająca w sobie wszelką prawdę⁴⁸.

⁴⁴ I, q. 16, a. 7, c. i ad 4.

⁴⁵ I, q. 16, a. 8, c. i ad 1; *De Pot.*, q. 3, a. 7, ad 17, ad 18.

⁴⁶ P. Descoqs. *Praelectiones theologiae naturalis*. Paris 1935. T. II s. 91-96; S. Dunin Borkowski. *Die „ewigen Wahrheiten“ im System des heiligen Thomas von Aquin.* „Stimmen der Zeit”. R. 108:1925 s. 31-38; M. Cuervo. *El argumento de „las verdades eternas” segun S. Tomas.* „Ciencia Tomista”. R. 37:1928 s. 18-34.

⁴⁷ I, q. 79, a. 3, c. Por. I, q. 14, a. 4, c.

⁴⁸ *Contra Gentes* II, c. 84.

Tematyczną rekapitulacją obu wypowiedzi są słowa: „Nihil est cognoscibile nisi per similitudinem primae Veritatis”⁴⁹.

Cytowane teksty pozwalają wnioskować, iż św. Tomasz problematykę prawdy łączył z istnieniem Boga. Potwierdza to komentarz do Ewangelii św. Jana⁵⁰. Wypowiedzi referowane we wstępie paragrafu, zdające się przekreślać sensowność argumentu ideologicznego, należy interpretować w kontekście. Wstęp *Sumy teologicznej* mówi przede wszystkim o naturze Bożej, dlatego kwestia XVI akcentuje wyłączość atrybutu wieczności intelektu Bożego oraz związanej z nim prawdy. Tomasz zdecydowanie odrzucił platoński świat idei, dlatego też kwestionował istnienie prawd wiekuistych i koniecznych. W kontekście metafizyki antyplatonizmu rozumiała jest wypowiedź następująca: „Nic nas nie zmusza do przyjęcia wieczności innej rzeczy poza intelektem Bożym, który jest źródłem wszelkiej prawdy. Wynika stąd także, że racje wyprowadzane ze stworzeń nie zmuszają do przyjęcia wiekuistego świata”⁵¹. Tomasz kwestionował istnienie wiekuistych prawd na płaszczyźnie ontologicznej, równocześnie jednak na płaszczyźnie epistemologicznej uznawał istnienie prawd bezwzględnych, trwałych i powszechnych. Prawda ludzkiego umysłu, sama w sobie zmienna, jest „wiekuistą” jako odbicie intelektu Bożego⁵². Dowodzenie istnienia Boga, odwołujące się do gnozeologicznie rozumianej prawdy, nie jest równoznaczne z jej hipostazowaniem.

Argument ideologiczny akceptuje Sertillanges, który pragnął zintegrować Tomaszową teorię prawdy z filozofią augustyńską⁵³. Rozważania swe rozpoczął od stwierdzenia, iż każdy umysł posiada za swój przedmiot prawdę. Istnieje ona idealnie, lecz jako byt intencjonalny posiada uwarunkowania realne, istnieje bowiem zawsze w jakimś umyśle. Prawda epistemologiczna posiada charakter normatywny i transcendentny. Skoro jest niezależna od człowieka, to jako bytowego podłoża wymaga osobowości autonomicznej i koniecznej. Nie ma formuły bez podłoża ani istoty bez istnienia, co jest zgodne z arystotelesowską tezą o prymacie aktu przed możliwością. Prawda i jej atrybuty wskazują na istnienie Prawdy odwiecznej i niezmiennej, będącej zarazem najwyższym Bytem. Taką prawdą jest Bóg. Zreferowana interpretacja argumentu ideologicznego, choć trafna

⁴⁹ *Verit.*, q. 22, a. 2, ad 1.

⁵⁰ „Omnis enim veritas quam intellectus noster capere potest, finita est; [...] et si finitum, est determinatum et particularizatum; et ideo necesse est primam et summam veritatem, quae superat omne intellectum, incomprehensibilem et infinitam esse: et hoc est Deus” *Com. in Joannem*, prologus. Marietti 1952 s. 1-2.

⁵¹ *Contra Gentes* II, c. 36.

⁵² *Zob.* I, q. 16, a 6, ad 1.

⁵³ A. Sertillanges. *L'idée de Dieu et de la vérité*. „Revue Thomiste”. R. 12:1904 s. 385-415.

w istotnych zarysach, zawiera elementy platonizujące. Interesującą wersję argumentu proponuje K. Klósak, w przekonaniu którego teksty Tomasz dają podstawę do przeprowadzenia potrzebnych analiz⁵⁴. Ostatecznie więc, należy stwierdzić, że tomistyczna filozofia Boga może akceptować omawiany dowód. Należy go tylko połączyć z teorią przygodności świata, teorią przyczynowości, koncepcją pierwszych pryncypiów logiczno-bytowych oraz teorią umysłowej intuicji. „Wiekuistym prawdom” Augustyna odpowiadają w filozofii Akwinaty *prima principia*, które ludzki umysł wykrywa, lecz nie tworzy. Pełne wyjaśnienie prawdy tego rodzaju możliwe jest dopiero przez odwołanie się do Prawdy najwyższej i bytowo odwiecznej⁵⁵. P. Descoqs wyraża przekonanie, iż geneza prawdy tłumaczy się wystarczająco naturą ludzkiego umysłu oraz strukturą badanego przedmiotu⁵⁶. Wysunięta sugestia nie jest przekonująca, gdyż podstawowe prawdy — zasady logiczno-bytowe, etyczne, matematyczne aksjomaty itp. — są wewnętrżnie niezależne od treści badanego przedmiotu. Są one również niezależne od człowieka i jego intelektu. Umysł ludzki partycypuje w przygodnej egzystencji człowieka, dlatego nie może wyjaśnić trwałości i uniwersalności prawdy.

W konkluzji należy powtórzyć za św. Tomaszem, iż Bóg jest „miarą i przyczyną wszelkiego bytu i wszelkiej prawdy”⁵⁷. Bóg jest *sum Esse* i zarazem: *sum Intelligere*, *prima Veritas*. Przyczynowanie istnienia i prawdy korelują ze sobą. Prawda lokalizuje się w umyśle, dlatego poznane przez człowieka uniwersalne i konieczne prawdy wskazują na istnienie najwyższego Umysłu i najwyższej Prawdy. Przygodna natura ludzka nie wyjaśnia adekwatnie transcendencji prawdy epistemologicznej. O Bogu mówi nie tylko kruchość ludzkiego istnienia, ale i przygodność umysłu dostrzegającego prawdy absolutne.

Istnieje więc dla Tomasz nieodłączny związek między negacją Boga a negacją odwiecznej prawdy. Można nawet powiedzieć, iż jego zdaniem ten, kto przeczy istnieniu Boga, tym samym uniemożliwia wyjaśnienie oczywistej i charakterystycznej właściwości ludzkiej myśli: jej konieczności. Jej charakter ponadczasowy i ponadindywidualny pozostaje więc z konieczności bez fundamentu i dostatecznych wyjaśnień⁵⁸.

Teistyczna eksplikacja problemu prawdy pozwala skutecznie odciąć się od relatywizmu i sceptycyzmu.

⁵⁴ *Bóg ostateczną podstawą prawd zależnych*. „Collectanea Theologica” R. 28:1957, f. 1 s. 87-113.

⁵⁵ Por. *Verit.* q. 1, a. 4, c. i ad 5; q. 10, a. 6, ad 6.

⁵⁶ *Jw.*, t. II s. 81.

⁵⁷ I, q. 16, a. 5, c.

⁵⁸ J. D. Robert. *Essais d'une preuve de Dieu comme fondement ultime de la vérité scientifique*. W: *L'Existence de Dieu*. Tournai 1961 s. 293-294.

DIE PROBLEMATIK DER WAHRHEIT UND DIE EXISTENZFRAGE GOTTES

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel befasst sich mit dem ideologischen (aus der Suche nach Wahrheit) Beweis der Gottesexistenz. Der erste Teil bespricht den Beweis aus den „ewigen Wahrheiten“ des hl. Augustinus, der sich in *De libero arbitrio* befindet, indem an die Interpretation von F. Cayré und F. M. Sciacci angeknüpft wird. Augustinus geht von der epistemologisch erfassten Wahrheit aus, geht sodann im Ergebnis des Beweises auf die ontologische Ebene über und bestätigt die reale Existenz der persönlichen transzendenten Wahrheit. Das Wesen des Beweises ist die Betonung der Notwendigkeit und der Normativität der Wahrheit, was auf ihren transzendenten Charakter gegenüber dem menschlichen Intelekt hindeutet.

Der zweite Teil dieser Arbeit erörtert die Äusserungen des hl. Thomas von Aquino, die das Problem der Wahrheit betreffen. Manche von ihnen (I, q. 79, a. 3 c; C. *Gentes* II, c. 84; *Verit.* q. 22, a. 2, ad 1) geben ausreichende Grundlage, um auf der Basis der Thomistischen Metaphysik den Beweis aus der Wahrheit, der für die Existenz Gottes spricht, zu bilden.

Dieser Beweis wird mit der Konzeption der Zufälligkeit des menschlichen Daseins verbunden, in dessen Rahmen wir nichtgenügende Erklärungen für den notwendigen Charakter der Wahrheit finden.